

KONFERENCJA O DIALOGU MIĘDZYKULTUROWYM W MIASTACH PRUS KRÓLEWSKICH

W dniach 8–10 X 2009 r. w siedzibie Towarzystwa Naukowego w Toruniu, w Sali Kolumnowej odbyła się Międzynarodowa Konferencja Naukowa pt. „Interkultureller Dialog in den Städten des Königlichen Preußen”. Została ona zorganizowana dzięki wsparciu finansowemu udzielonemu przez Fundację Fritza Thys-sena, Katedrę Filologii Germańskiej Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Instytut Historyczny Uniwersytetu w Poczdamie oraz Towarzystwo Naukowe w Toruniu. Patronat honorowy nad konferencją objął marszałek Województwa Kujawsko-Pomorskiego Piotr Całbecki.

Intencją organizatorów konferencji było umożliwienie spotkania badaczom różnych dziedzin z ośrodków polskich i zagranicznych, których zainteresowania badawcze dotyczą kwestii szeroko pojętej komunikacji międzyludzkiej na terenie dawnych Prus Królewskich. Widoczna w publikacjach dotyczących terenów zróżnicowanych kulturowo konieczność współpracy historyków, kulturoznawców, językoznawców, muzykologów i socjologów skłoniła organizatorów konferencji do stworzenia tymże badaczom możliwości wymiany myśli w mieście, które może poszczycić się złożoną historią kontaktów międzykulturowych. Prezentacja referatów i dyskusje między naukowcami odbywały się w ramach czterech grup tematycznych: „Świat nauki i sztuki”, „Tożsamość pruska”, „Prusy w ówczesnym piśmiennictwie”, „Międzykulturowe spotkania”. W tematykę konferencji wprowadził uczestników prof. Günther Lottes z Uniwersytetu w Poczdamie. W wykładzie inauguracyjnym pt. *Der soziale Raum des Bürgers. Stadt, Publikum und Welt im Zeitalter der Aufklärung* nawiązał on do toczonych w literaturze naukowej dyskusji nad adekwatnością kategorii badawczych stosowanych w badaniach nad kulturą miast Europy Zachodniej w epoce oświecenia do warunków kształtowania się mieszczaństwa Europy Wschodniej i Środkowej. W dyskusji, która wywiązała się w reakcji na wykład prof. G. Lottes, prof. Hans-Jürgen Bömelburg (Gießener Zentrum Östliches Europa) podkreślił, że bezrefleksyjne stosowanie aparatu pojęciowego opracowanego do badań nad społecznością miast Europy Zachodniej w dyskusji nad obszarem bałtycko-pruskim może okazać się błędne, ponieważ odwróci uwagę od problemu odmienności tych terenów. Według prof. H.-J. Bömelburga to baczniejsze zwrócenie uwagi zarówno na czynnik wyznaniowy, jak i na grupy społeczne szczególnie podatne na ideologię oświecenia, może wiele wnieść do dyskusji nad historią Prus Królewskich. Kwestia metod badawczych była następnie wielokrotnie podejmowana w dyskusjach toczonych w ramach bloków tematycznych.

Pierwszy dzień konferencji, poświęcony „Światowi nauki i sztuki” oraz „Tożsamości pruskiej”, otworzyła referatem *Danziger Naturforschende Gesellschaft*

als Vorbild für die Berliner Naturfreunde dr Agnieszka Pufelska z Uniwersytetu w Poczdamie. Działalność towarzystw naukowych Gdańska i Berlina oraz powiązania tych instytucji z lożami masońskimi zostały tu ukazane na tle zmian zachodzących w świecie nauki po rewolucji francuskiej. Postrzegane jako mieszczańskie medium komunikacji i wyraz emancypacji tej grupy społecznej towarzystwa naukowe zostały zastąpione przez uprawiające naukę w sposób profesjonalny muzea i uniwersytety.

Zmiany w postrzeganiu nauki i samoświadomości jednostek i grup ją uprawiających stały się też tematem wystąpienia dr. Bartosza Awianowicza (Uniwersytet Mikołaja Kopernika) pt. *Rhetorische Argumentation in den Konstitutionen und gedruckten Programmen der akademischen Gymnasien in Danzig und Thorn von 1568 bis 1700*. Programy nauczania gimnazjów w Toruniu, Gdańsku i Elblągu miały początkowo dawać wyraz przede wszystkim humanistycznym zainteresowaniom i szerokiej wiedzy rektorów, a pośrednio także i finansujących ich działalność grup dzierżących władzę w mieście. Według autora w tekstach z XVI w. przeważają funkcje *movere* i *delectare*. W latach późniejszych gimnazjalne programy nauczania stały się tekstami o charakterze informacyjnych, co doprowadziło do stopniowej rezygnacji z funkcji *movere* i *delectare* na rzecz funkcji *docere*.

Samoświadomość pruskich mieszczan, ich zainteresowanie nie tylko regionem, ale i dalekimi krainami zbadał w referacie *Danziger Gelegenheitskantaten des 18. Jahrhunderts als Quelle zur Erforschung der bürgerlichen Kultur* dr Piotr Kociumbas (Uniwersytet Warszawski). Wgląd w umysłowość gdańskiego mieszczaństwa zapewniły kantaty okolicznościowe, w których miejska społeczność przetwarzała ważne dla niej wydarzenia gwałtownie zmieniającego się świata.

W zaskakujący sposób, przy pomocy aparatu badawczego opracowanego przez Elisabeth Fay i Deborah Tannen, dr Katarzyna Szczerbowska-Prusevicius (Uniwersytet Mikołaja Kopernika) dokonała analizy serii artykułów *Tagebuch des Ostindienfahrers*, które ukazały się w „Thornische Wöchentliche Nachrichten und Anzeigen”. Według referentki topika prezentowanych tekstów została skierowana przeciw kobietom osiemnastowiecznego Torunia i miała dostarczyć dowodów na konieczność wyłączenia ich ze zdominowanej przez mężczyznę miejskiej społeczności.

Próbami wyłączenia pewnych grup dokonano przy pomocy tekstów zajęła się również mgr Anna Mikołajewska (Uniwersytet Mikołaja Kopernika). Tematem referatu *Thorner kleine Gelehrtenwelt – Animositäten und Konflikte* była historia reformacji w Toruniu zaprezentowana w czwartej księdze *Preussische Kirchenhistoria* autorstwa uczonego i wykładowcy gimnazjum akademickiego Christopha Hartknocha. Opis sporów religijnych posłużył tu jako narzędzie pozwalające nazwać, napiętnować i myślowo wyłączyć z miejskiej społeczności ludność nieluterańską. Takie nazwanie ukrytego wroga miało zapewnić miastu symboliczne oczyszczenie i doprowadzić do wzmocnienia poczucia wspólnej tożsamości luterańskich mieszkańców Torunia.

Po dyskusji i przerwie obrady drugiej sekcji referatem pt. *Preußische (bzw. Danziger) Identität, wie sie sich in der Chronik von Rheden abzeichnet* otworzyła prof. Danielle Buschinger (Université Picardie Jules Verne, Amiens). Zaprezentowała ona wyżej wymienioną kronikę jako próbę poszukiwania pruskiej tożsamości w reakcji na płynące z Królestwa Polskiego głosy sprzeciwiające się tolerowaniu pruskiego partykularyzmu. Zarówno prof. D. Buschinger, jak i prof. Jörg Hackmann (Uniwersytet Szczeciński) ukazali także przeszłość Prus jako miejsce poszukiwań tożsamości regionu. W swoim referacie *Borussen, Goten und Sarmaten. Preußische Identitäten im Spiegel von Ursprungsmythen* prof. J. Hackmann skupił się na „mitycznej przeszłości” Prus, postulował przeprowadzenie szeroko zakrojonej analizy mitów początku oraz podkreślił ich znaczenie dla tożsamości Rzeczypospolitej wielu kultur.

Etniczne zróżnicowanie i kwestie przynależności stały się również obiektem zainteresowania prof. Hansa-Jürgena Bömelburga, którego referat *Von den konfessionellen Konfrontationen zu einem Frühnationalismus? Zuschreibungen von „deutsch” und „polnisch” unter den Thorner Stadtbürgern im 18. Jahrhundert* poświęcony był problematyce wykształcenia się wczesnonarodowej tożsamości mieszkańców Torunia. Niemiecka tożsamość torunian miała, według referenta, wykształcić się we wczesnym XVIII w. w reakcji na rosnący antagonizm między protestanckim Toruniem a jego katolickim otoczeniem i zmanifestować się szczególnie silnie w pismach Samuela Lutra Gereta.

Referaty zaprezentowane w drugim dniu obrad poświęcone były „Prusom w XVII- i XVIII-wiecznym piśmiennictwie” oraz „Międzykulturowym spotkaniom”. Jako pierwsza głos zabrała dr Anna Just (Uniwersytet Warszawski), która w referacie pt. *Königlich-Preußen in deutsch- und polnischsprachigen Flugblättern und -schriften der frühen Neuzeit* przedstawiła historię powstania i tematykę wybranych szesnasto- i siedemnastowiecznych polsko- i niemieckojęzycznych druków ulotnych.

Do kwestii poruszonych podczas poprzedniego dnia obrad nawiązał w referacie *Regiony, języki i kultury pojawiające się na łamach czasopisma „Danziger Erfahrungen” 1739–1758* mgr Piotr Paluchowski (Muzeum Historyczne Miasta Gdańska). Szerokie zainteresowania mieszczan miały, według referenta, znaleźć wyraz w produktach i usługach, które były reklamowane na łamach „Danziger Erfahrungen”. Bogata oferta handlowo-usługowa prezentowana w prasie miała także świadczyć o przezwycięzeniu przez miasto kryzysu ekonomicznego.

Prasie poświęcony był również referat zatytułowany *Königliches Preußen in der Bremer Pressesammlung* zaprezentowany przez prof. Włodzimierza Zientarę (Uniwersytet Mikołaja Kopernika), któremu pobyt badawczy w Bremie i możliwość skorzystania ze zbiorów Zentrale Wissenschaftliche Einrichtung „Deutsche Presseforschung” pozwoliły podjąć się przedstawienia kwestii obiegu informacji i zainteresowania czytelnictwem końca XVII i początku XVIII w. oraz skłoniły go

do postawienia postulatu przeprowadzenia interdyscyplinarnych badań nad obecnością Prus w prasie tego okresu.

Następnie głos zabrała dr Liliana Górską (Uniwersytet Mikołaja Kopernika). W referacie pt. *Preußen in den Kosmographien des 17. und 18. Jahrhunderts* referentka skupiła się na ukazaniu wiedzy o Prusach zawartej w niemieckojęzycznych kosmografiach i cechach, jakie w wymienionych tekstach przypisywano temu regionowi.

Przykładów „międzykulturowych spotkań” dostarczyła mgr Katarzyna Piper, której referat poświęcony był przyjaźni, jaka połączyła Ignacego Krasickiego i Ernsta von Lehndorffa. Znalazła ona wyraz w listach i pamiętnikach, które na potrzeby konferencji w zwięzły sposób zaprezentowała referentka.

Znaczenie literatury popularnej, wyłączonej z kanonu literatury narodowej i rzadko traktowanej jako wartościowe źródło wiedzy dla historyków kultury, zaakcentował prof. Iwan D'Aprile (Universität Potsdam) (*Julius von Voss zwischen Preußen und Polen*). Za przykład zapomnianej, a wiele wnoszącej do komparatystycznych badań nad kulturą popularną, która cieszyła się zainteresowaniem międzynarodowego czytelnika, posłużyła referentowi twórczość Juliusa von Vossa.

Podczas dyskusji końcowej nastąpiła próba podsumowania zaprezentowanych referatów i sformułowania wspólnych wniosków. Dyskutanci zwrócili szczególną uwagę na brak platformy porozumienia między badaczami zajmującymi się przeszłością Prus Królewskich, niedostępność informacji o prowadzonych obecnie badaniach i powstających pracach oraz zanikające zainteresowanie młodych badaczy tym obszarem badań. Uczestnicy konferencji postulowali nawiązanie ściślejszej współpracy między ośrodkami badawczymi zajmującymi się przeszłością Prus Królewskich oraz stworzenie młodym naukowcom zainteresowanym tym obszarem badań możliwości intensywnej wymiany myśli w ramach konferencji i kolegiów doktoranckich.

Anna Mikołajewska (Toruń)